

15. Памятные историко-медицинские места города Киева (К 150-летию Киевского Медицинского института). – К., 1991.—21с.
16. Фельдшер і акушерка. — 1962. – №7
17. Київ у дні нацистської навали (за документами радянських спецслужб). [ред.рад. Лисенко О.Є.(відп.ред.) та ін.] – Київ-Львів, 2003.— 526с.
18. Історія Української РСР: [у 8т.,10кн.] — К.: Наукова думка, Т.7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945рр.), 1977.— 536с.
19. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны (1941-1945).Документы и материалы : [в 3т.]– К.: Наукова думка , 1985.— Т.1.— 518с.
20. Марченко М. Правда про війну : без пафосу й ретуші / М.Марченко// Вечірній Київ. – 2013. — № 46
21. Кальницький М. У визволеному Києві /М.Кальницький // – Вечірній Київ.—2013. – № 44

Balytska A.V. Kiev medical and obstetric school during the German occupation (1941-1942).

The author analyzes the activity of Kyiv medical and obstetric school in the 1941-1942 academic year during the Nazi occupation of the capital. The article reveals a wide range of problems faced by the population of the occupied city, teachers and students of the school.

Keywords: occupation, midwifery school, education, teacher, student.

Балицкая А.В. Киевская фельдшерско-акушерская школа во время немецкой оккупации (1941-1942).

Анализируется деятельность Киевской Фельдшерско-Акушерской Школы в 1941-1942 учебном году, во время немецко-фашистской оккупации города. Исследуется широкий круг проблем, которые стояли перед жителями оккупированного города, перед преподавателями и студентами учебного заведения.

Ключевые слова: оккупация, фельдшерско-акушерская школа, обучение, преподаватель, студент.

УДК 930.1:94(477.54) «1941/1945»

Ю.Ф. Скрипниченко

МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД – ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ДЕПОРТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ З ОКУПОВАНОЇ НАЦИСТАМИ ХАРКІВЩИНИ ДО НІМЕЧЧИНИ

Дослідження присвячене маловідомій, практично недослідженій в повній мірі в історичній науці темі проходження громадянами Харківщини медичного огляду, як обов'язкової умови депортації населення з окупованої окупантами території Харківщини до Німеччини. Основні ідеї викладені на основі невідомих та маловідомих документальних матеріалів Державного архіву Харківської області, праць відомих наукових дослідників. Значна увага приділена вивченню засобів, які застосовували представники окупаційної влади до громадян Харківщини, щоб активізувати їх прихід до збірних пунктів для проходження медичного огляду і подальшої відправки на різноманітні роботи до Третього рейху. Зроблено висновок про те, що проходження громадянами Харківщини медичного огляду було необхідною умовою для депортації цивільного населення до Третього рейху на примусові різноманітні роботи і невід'ємною складовою частиною нацистського нового порядку на окупованій території міста і області. Для вітчизняної і зарубіжної історичної науки дане дослідження має важливе значення, оскільки воно дає можливість всебічно і більш правдиво розкрити одну із найбільш трагічних подій в історії людства – історію Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, депортація, збірні пункти, медичний огляд, повістка, повідомлення.

У сучасній історичній науці перспективним дослідженням залишається висвітлення історії депортації нацистами цивільного населення Харківщини на різноманітні примусові роботи до Третього рейху. У даній тематиці надзвичайний інтерес викликає питання проходження громадянами, яких нацисти відправляли до Німеччини, медичного огляду як обов'язкової умови депортації. Науковці, на протязі тривалого часу у своїх працях лише поверхносно розглядали це питання [1-7].

15. Памятные историко-медицинские места города Киева (К 150-летию Киевского Медицинского института). – К., 1991.—21с.
16. Фельдшер і акушерка. — 1962. – №7
17. Київ у дні нацистської навали (за документами радянських спецслужб). [ред.рад. Лисенко О.Є.(відп.ред.) та ін.] – Київ-Львів, 2003.— 526с.
18. Історія Української РСР: [у 8т.,10кн.] — К.: Наукова думка, Т.7: Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу (1941-1945рр.), 1977.— 536с.
19. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны (1941-1945).Документы и материалы : [в 3т.]– К.: Наукова думка , 1985.— Т.1.— 518с.
20. Марченко М. Правда про війну : без пафосу й ретуші / М.Марченко// Вечірній Київ. – 2013. — № 46
21. Кальницький М. У визволеному Києві /М.Кальницький // – Вечірній Київ.—2013. – № 44

Balytska A.V. Kiev medical and obstetric school during the German occupation (1941-1942).

The author analyzes the activity of Kyiv medical and obstetric school in the 1941-1942 academic year during the Nazi occupation of the capital. The article reveals a wide range of problems faced by the population of the occupied city, teachers and students of the school.

Keywords: occupation, midwifery school, education, teacher, student.

Балицкая А.В. Киевская фельдшерско-акушерская школа во время немецкой оккупации (1941-1942).

Анализируется деятельность Киевской Фельдшерско-Акушерской Школы в 1941-1942 учебном году, во время немецко-фашистской оккупации города. Исследуется широкий круг проблем, которые стояли перед жителями оккупированного города, перед преподавателями и студентами учебного заведения.

Ключевые слова: оккупация, фельдшерско-акушерская школа, обучение, преподаватель, студент.

УДК 930.1:94(477.54) «1941/1945»

Ю.Ф. Скрипниченко

МЕДИЧНИЙ ОГЛЯД – ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ДЕПОРТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ З ОКУПОВАНОЇ НАЦИСТАМИ ХАРКІВЩИНИ ДО НІМЕЧЧИНИ

Дослідження присвячене маловідомій, практично недослідженій в повній мірі в історичній науці темі проходження громадянами Харківщини медичного огляду, як обов'язкової умови депортації населення з окупованої окупантами території Харківщини до Німеччини. Основні ідеї викладені на основі невідомих та маловідомих документальних матеріалів Державного архіву Харківської області, праць відомих наукових дослідників. Значна увага приділена вивченню засобів, які застосовували представники окупаційної влади до громадян Харківщини, щоб активізувати їх прихід до збірних пунктів для проходження медичного огляду і подальшої відправки на різноманітні роботи до Третього рейху. Зроблено висновок про те, що проходження громадянами Харківщини медичного огляду було необхідною умовою для депортації цивільного населення до Третього рейху на примусові різноманітні роботи і невід'ємною складовою частиною нацистського нового порядку на окупованій території міста і області. Для вітчизняної і зарубіжної історичної науки дане дослідження має важливе значення, оскільки воно дає можливість всебічно і більш правдиво розкрити одну із найбільш трагічних подій в історії людства – історію Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, депортація, збірні пункти, медичний огляд, повістка, повідомлення.

У сучасній історичній науці перспективним дослідженням залишається висвітлення історії депортації нацистами цивільного населення Харківщини на різноманітні примусові роботи до Третього рейху. У даній тематиці надзвичайний інтерес викликає питання проходження громадянами, яких нацисти відправляли до Німеччини, медичного огляду як обов'язкової умови депортації. Науковці, на протязі тривалого часу у своїх працях лише поверхносно розглядали це питання [1-7].

Актуальність даного дослідження викликано науковим і суспільним інтересом до даної тематики, оскільки ця тема в історичній науці й по сьогоднішній день залишається малодослідженою.

Мета статті полягає у об'єктивному, комплексному дослідженні історії проходження громадянами Харківщини медичного огляду, як обов'язкової умови для депортації на ринкоманітні роботи до нацистської Німеччини.

Виконуючи розпорядження німецького командування щодо депортації до Третього рейху цивільного населення, окупаційна влада Харкова і області запроваджувала багаточисленні кроки. Одним із яких був медичний огляд. Громадяни Харківщини, яких нацисти відправляли до Німеччини, повинні були бути обов'язково фізично здоровими. Із умов проживання і роботи для тих, хто відправляється до Німеччини, які були опубліковані в збірнику «Харківщина у Великій Вітчизняній війні: документи і матеріали»: «1. Чоловіки і жінки, що їдуть до Німеччини без родичів, повинні бути здоровими» [8, с.133]. Тому перед відправкою до Третього рейху, згідно розпорядження Рейхскомісара Коха, вони зобов'язані були на збірних пунктах, окрім реєстрації, пройти медичний огляд. Бабій М. Л., у книзі «Партизанськими стежками Вінниччини» наголошує на тому, що «для огляду повинні бути приставлені всі особи, що підлягають цьому призову, терміну огляду треба точно притримуватися. Причини, зв'язані з працею, яку виконує дана особа, за станом здоров'я або сімейними обставинами, які потребують відстрочки від виїзду до Німеччини, будуть перевірені під час огляду. Приналежні, виїхавши до Німеччини, згідно розпорядження Рейхскомісара України від 19.11.1942 р., будуть одержувати допомогу. Хто не зголоситься на огляд – буде важко покараний, так само, як той, хто обманом спробує уникнути від цього призову. – Гебітскомісар» [9, с.42]. Олександра Іванівна Понеділок (Щербина), у своїх спогадах, які були опубліковані у збірнику «Невигадане. Усні історії оstarбайтерів»: «Привезли нас у Харків. Нам сказали, що буде медогляд, хто хворий – того відпустять додому» [10, с.223]. Із повідомлення Ойкербургмістра Госсла, Володимиру Гонтареву 1915 року народження, який проживав по Ключківській 55, першого району м. Харкова і працював скрепельщиком котельного цеху: «Ви повинні 11/ I. 43., о 8 годині з'явитися на медичну комісію Спархіяльна (Артема) 30, Харків. Після огляду Вам буде повідомлено про день явки. Це повідомлення мати при собі» [11, арк.27].

Про результати проведених медоглядів регулярно повідомляли у вигляді звітів до органів управління. Наприклад, у звіті про діяльність бірж праці Харкова у період з 16 вересня до 15 жовтня 1942 року підкреслювалося: «Під час звіту були досліджені 1722 чоловік, із них 1079 працездатні...Досліджені були 1264 жінок і дівчат, із них 212 здорових, а 1052 хворі непрацездатні» [12, арк.16].

За результатами медичних оглядів, які досить часто проходили з елементарними порушеннями, лікарі визначали фізичну придатність населення до робіт. Із спогадів Торговцевої Олександри Петрівни: «приїхавши до Харкова, ми проходили комісію. Нас оглядали як скот: очі дивилися, руки, ноги є – значить здоровий» [13, арк.57].

Лікарі давали висновок про задовільну фізичну придатність навіть у тих випадках, коли та чи інша особа хворіла на різні захворювання. Із спогадів Олександри Яковлівної Ткаченко: «Я, заходячи до лікаря, розпочала скаржитися на те, що я хворію малярією і очима, то при перевірці мене лікарем, лікар відповів: «ще не хвороба, з цим не пропадеш, сміло можеш їхати до Німеччини» [13, арк.46]. Хмусова Ганна Іванівна, колишня оstarбайтерка із Харківщини, згадуючи свій медичний огляд у німецьких лікарях, підкреслювала те, що: «Була в Харкові комісія: руки, ноги є – добре, їдь далі» [13, арк. 87].

Щоб не з'являтися на медогляд до вербувальної комісії і щоб не бути відправленими до Німеччини, деяка молодь робила собі різноманітні каліцтва. Ю.В. Давидович, у доповіді «Неповнолітні мешканці міста Харкова в умовах нацистської окупації (1941-1943рр.), на міжнародній науковій конференції «Красзнавство і учитель – 2015» підкреслювала те, що: «Підлітки, щоб уникнути вивезення до Німеччини, свідомо завдавали шкоди своєму здоров'ю. Вони жалили тіло кропивою, а водянки, які з'являлися на тілі, проколювали брудним гострим предметом, щоб занести в рани інфекцію. Поширеними були випадки заподіяння навмисних хімічних опіків кислотою» [14, с.48]. Л. Рутківська у шкільному творі: «Що я пережила під час окупації» наголошувала на тому, що «багато дівчат різали собі руки і ноги, травили кислотою рани, робили себе каліками тільки, щоб не потрапити в Німеччину» [15, арк.91зв]. М. Губаренко,

.....
що із Богодухова, пригадуючи ті часи підкреслює те, що: «Була повістка і сестрі. Тоді вона, щоб не їхати на каторгу, обпекла кислотою собі обидві ноги. Важко було дивитися на її муки. Але все ж таки каторги unikла» [15, арк.84].

Однак, згідно з матеріалів Державного архіву Харківської області(ДАХО), удалося установити, що були непоодинокі випадки, коли лікарі під час медичного огляду давали заключення про не придатність до важкої праці. Згідно медичного огляду, який проводив лікар Черняк, 14 вересня 1942 року, громадянка Лашина В., яка проживала по Дагестанській вулиці, по причині порока серця, була визнана непридатною до важкої праці [16, арк.61]. Зміст іншої довідки, яка була видана 14 вересня 1942 року лікарем Черняк, заключався у тому, що «громадянка Духанова Є. А., до фізичної праці непригодна: хронічна малярія, ентерокаліт» [16, арк.18]. Винесення нацистськими лікарями заключення про непридатність до важкої праці сестрі описує у письмовій роботі: «Що я пережила під час окупації», від 4 травня 1944 року Пересада Анастасія, учениця 8-го класу, Валківського району Харківської області: «Їх відправили на комісію. Та небагато повертала ця комісія додому. Більшість було відправлено до Німеччини. Рядом з кімнатою, в якій й відбувалась комісія була кімната для тих, що вже були назначені для відправки. Вікна в ній були забиті дошками, а щілини виглядали блідні обличчя людей, назначених до Німеччини. З повними сліз очима, вони дивилися в останній раз на своє рідне місто, своїх батьків, знайомих. Ми з хвилюванням чекали, куди повернуть наших дівчат. Прошло довгих п'ять хвилин, раптом двері відчинили і показалась моя сестра. Вона держала в руках якийсь папірець. На пальцях були якісь чорні плями. То була німецька печать, що вона непридатна до праці. Вона повернулась додому» [17, арк. 13в; 2].

Таким чином, аналіз архівних матеріалів і наукових праць дослідників дає можливість зробити висновок, що проходження громадянами обов'язкового медичного огляду було невід'ємною частиною нацистської окупаційної політики щодо вивезення цивільного населення Харківщини на різноманітні роботи до Третього рейху. Для реалізації її в життя, нацисти використовували спектр заходів: від розсилання громадянам численних повісток, повідомлень до тюремного ув'язнення і навіть до смертної страти. Незважаючи на те, що окупаційна влада приймала такі сурові заходи, населення Харківщини досить поспішало до збірних пунктів, щоб там пройти медичний огляд і бути відправленими до нацистської Німеччини.

Оскільки тематика даної статті малодосліджена то її перспективами слід назвати всебічний, глибокий аналіз наукових публікацій вітчизняних і закордонних істориків, матеріалів центральних, обласних і районних архівів. Сьогоднішнє комплексне дослідження цієї проблеми буде стимулювати появу питань і пошуків відповідей на них у дослідників наступних поколінь. Тому досить актуальним і цікавим є подальше дослідження історії проходження громадянами медичного огляду як обов'язкової умови депортації населення з окупованої нацистами території Харківщини до Німеччини.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939 – 45pp.) / М.В. Коваль. – К.: Альтернатива, 1999. – 336с.
2. Пастушенко Т. В. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942 – 53pp.). / Т. В. Пастушенко. – К., 2009. – 282с.
3. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939 – 1944pp.) / К. Курилишин. Издательство: ЛННБУ України ім. В. Стефаника. 2010., – 328с.
4. Сигал О. С. Оккупационный режим немецко – фашистских захватчиков на Харьковщине в период октябрь 1941 – август 1943гг. / О.С. Сигал. Дис. канд. ист. наук. – Х., 1946, – 297с.
5. Скоробагатов А. В. Харків у часи німецької окупації (1941-1943). / А.В. Скоробагатов. – Х.: 2004. – 368с.
6. Скоробагатов А. В. Підкупаційні будні Харкова (1941 – 1943). / А. В. Скоробагатов. Вісн. Харк. нац. ун – ту ім. В. Н. Каразіна. – Історія. – Х., 2004. – С. 59 – 68.
7. Війна очима дітей. Збірник архівних документів. Ф.О.П Тарасенко. Ред. колегія: Л.М. Юдіна, Є.О. Куш, С.М. Куделко. – Х., 2013. – 220с.
8. Харківщина у роки Великої Вітчизняної війни: документи і матеріали. Укладач О.В. Дьякова. «Видавництво Сага», Харків. 2010. – С.133.
9. Бабій М. Л. Партизанськими стежками Вінниччини / М. Л. Бабій, В. І. Кравчук. – О.: Маяк, 1975. – 44с.
10. Невигадане. Усні історії остарбайтерів. Автор – упорядник Г. Г. Грінченко. – Х., Видавничий Дім «Райдер». 2004. – 236с.

11. Державний архів Харківської області, ф.3086, оп.1, спр.24. – 27арк.
12. ДАХО. ф. 3080, оп.1с, спр.37. - 16арк.
13. ДАХО. ф. 3746, оп.1, спр.177.
14. Давидович Ю. В. Неповнолітні мешканці міста Харкова в умовах нацистської окупації (1941-1943рр.). / Ю. В. Давидович. // «Краєзнавство і учитель – 2015»: тези доповідей міжнародної наукової конференції (27 лютого 2015., Україна, м. Харків) / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків: Колегіум, 2015. – С.46-48.
15. Державний архів Харківської області, ф.3746, оп.1, спр.107.
16. ДАХО, ф.3070, оп.1, спр.190.
17. ДАХО, ф.3746, оп.1, спр.110. - 1зв-2арк.

Skrpnicenko Y.F. Medical examination as mandatory condition of the deportation of the population from Nazi-occupied Kharkiv region to Germany

The research is devoted to the little known and poorly researched topic of Kharkiv citizens' medical examination as a mandatory condition for deportation from the occupied territory to Germany. The main ideas are based on unknown and less-known documents of the State archive of the Kharkiv region, works of well-known scientific researchers. The author pays considerable attention to the study of means used by the representatives of the occupying power to the citizens of the area to insure their arrival at the points of medical examination and subsequent departure to the countries of the Third Reich to perform a variety of jobs. The author concludes that Kharkiv citizens' medical inspection was a prerequisite for the deportation of the civilian population to the Reich and an integral part of the Nazi new order on the occupied territory of the city and region. This study is important for historical science because it gives an opportunity to comprehensively and more truthfully reveal one of the most tragic events in the history of mankind – the history of the second World War.

Key words: World War II, deportation, prefabricated items, medical examination, summons, notice.

Скрипниченко Ю.Ф. Медицинский осмотр – обязательное условие депортации населения с оккупированной Харьковщины в Германию.

Исследование посвящено малоизвестной, практически не исследованной в полной мере в исторической науке теме прохождению гражданами Харьковщины медицинского осмотра, как обязательного условия депортации населения с оккупированной территории Харьковщины в Германию. Главные идеи выложены на основе неизвестных и малоизвестных документальных материалов Государственного архива Харьковской области, трудов известных научных исследователей. Значительное внимание уделено средствам, которые использовали представители оккупационной власти к гражданам Харьковщины, чтобы активизировать их приход к сборным пунктам для прохождения медицинского осмотра и дальнейшей отправки на разнообразные работы в Третий рейх. Сделано вывод о том, что прохождение гражданами Харьковщины медицинского осмотра было необходимым условием для депортации гражданского населения до Третьего рейха на принудительные разнообразные работы и составной частью нацистского нового порядка на оккупированной территории города и области. Для отечественной и зарубежной исторической науки данное исследование имеет важное значение, поскольку даёт возможность более правдиво раскрыть одно из наиболее трагических событий в истории человечества – историю Второй мировой войны.

Ключевые слова: Вторая мировая война, депортация, сборные пункты, медицинский осмотр, повестка, уведомление.